

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Є. В. Милованов

e-mail: ofu@organic.com.ua

Федерація органічного руху України

м. Київ, вул. Оболонська, 4, оф. 1, 04071, Україна

Обґрунтовано, що важливе місце у питанні розуміння сутності та переваг органіку над конвенційною продукцією займає наукова думка, яка протягом вже багатьох років займається обґрунтуванням визначень та понять, пов'язаних із органічним сільським господарством, з метою уникнення різного роду хибних трактувань та формування чіткого понятійного апарату. Проведено ретроспективний аналіз становлення поняття "органічне сільське господарство" у світовій науці та практиці. Зазначено, що понятійний апарат, сформований представниками міжнародного органічного руху, значною мірою допоміг обґрунтувати основні дефініції першого законодавства про органічне сільське господарство у країнах Європи. Визначено сучасні підходи до трактування досліджуваного поняття міжнародною органічною спільнотою як передумови розвитку світового органічного руху. Здійснено порівняльний аналіз визначення органічного сільського господарства у вітчизняному та зарубіжному законодавстві з метою уточнення та конкретизації українського органічного законодавства. Проаналізовано вітчизняні підходи до трактування досліджуваної дефініції для формування авторського підходу. Доведено, що органічне сільське господарство є досить складним та багатовимірним поняттям, вивчення і конкретизація якого відбувається вже протягом багатьох десятиліть. Об'єктивна необхідність більш точного визначення даного поняття обумовлена потребою більш чіткого розуміння його сутності представниками громадськості та законодавчо-правової сфери, оскільки від цього залежить як рівень обізнаності суспільства про якісні переваги органіку, так і ефективність правового регулювання органічної сфери у країні. Сформовано власне бачення сутності органічного сільського господарства як збалансованої системи виробництва аграрної продукції, що здійснюється сертифікованими суб'єктами господарювання з максимальним застосуванням біологічних факторів підвищення агротехнологічної продуктивності, які забезпечують екологічно, соціально та економічно ефективне та прозоре виробництво сільськогосподарської продукції з метою максимального задоволення зростаючих потреб ринку.

Ключові слова: органічне сільське господарство, аграрна сфера, термінологія, законодавство, сучасні підходи, агровиробництво.

Постановка проблеми

Сучасні тенденції розвитку світового сільського господарства передбачають неодмінне розширення органічного напрямку агровиробництва, без якого сталий розвиток сучасної міжнародної аграрної галузі вбачається безперспективним. Це пов'язано з усе більшим розумінням, усвідомленням у суспільстві надзвичайно шкідливих наслідків надмірної хімізації сільськогосподарської галузі, пов'язаних не лише із здоров'ям людей, а й усієї планети. Позитивний вплив органічного виробництва на безпеку харчування, розвиток сільських територій, навколишнє середовище, зменшення викидів вуглецю та інші соціально-економічні та екологічні аспекти нашого життя доведений численними науковими дослідженнями та експериментами і, тому, виводить органік на ключові позиції розвитку національних економік багатьох країни світу.

Активний розвиток світової органічної сфери останніми роками значною мірою пов'язаний із розвитком глобального інформаційного суспільства. Громадяни багатьох країн, за допомогою сучасних засобів поширення інформації та комунікацій, отримали можливість зрозуміти сутність органіку та його переваги перед конвенційною продукцією. Саме достовірною та повноцінною інформацією про органік стала одним з ключових рушіїв бурхливого збільшення попиту на органічну продукцію у багатьох країнах Європи і світу, в т.ч. і в Україні. Важливе місце у даному питанні займає й наукова думка, яка протягом вже багатьох років займається обґрунтуванням визначень та понять, пов'язаних із органіком з метою уникнення різного роду хибних трактувань та формування чіткого понятійного апарату. Особливе місце займає визначення поняття "органічне сільське господарство", яке відіграє важливу роль у питаннях нормативно-правового забезпечення та

розвитку відносин в органічній сфері. Саме із цим пов'язана актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питаннями розвитку термінології та формування понятійного апарату в органічній сфері займалася значна кількість вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме В. І. Артиш [1;2], Н. А. Берлач [4], О. Т. Дудар [9], М. І. Кобець [11], Н. Я. Кутаренко [13], Т. О. Чайка [23] та інші. Але, варто відмітити, що диференціація підходів до тлумачення ключових понять в органічному сільському господарстві значно ускладнює їх розуміння, потребує певного упорядкування та більш високого рівня конкретизації.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування та дослідження сучасних підходів до визначення поняття "органічне сільське господарство".

Основні завдання дослідження: вивчення історії походження дефініції "органічне сільське господарство"; здійснення порівняльної характеристики досліджуваного поняття в Україні та інших країнах світу; аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців на трактування поняття органічного сільського господарства; пропонування авторського бачення досліджуваної дефініції з врахуванням вітчизняних стану та умов розвитку органічної сфери. У процесі дослідження використано такі методи: ретроспективного аналізу, порівняльний, загальнонауковий та інші.

Результати дослідження

Україна впродовж останніх 20 років все активніше долучається до міжнародного органічного руху, оскільки все більше виробляє, експортує та споживає органічної продукції. Останнім часом органічний напрям виробництва вже не позиціонується як нішевий і нині займає стратегічну позицію не лише у розвитку аграрної сфери, але і всієї нашої національної економіки. Але, зауважимо, що розвиток органічної сфери відбувається в умовах високої невизначеності як для операторів, так і для споживачів органіку, оскільки потребує вдосконалення системи науково-теоретичного та нормативно-правового обґрунтування. В першу чергу, йдеться про основні визначення та поняття у сфері

виробництва, обігу, маркування, споживання та законодавчого забезпечення органічної сфери.

Поняття "органічне сільське господарство" є ключовим для розуміння сутності та переваг органіку перед продукцією конвенційного виробництва. Проведемо ретроспективний аналіз становлення даного поняття в сучасній системі дефініцій.

Органічне сільське господарство має глибоке коріння, у першу чергу, в аграрній науці та практиці. Але в якості самостійного напрямку органічне сільськогосподарське виробництво стало формуватися лише на початку ХХ ст., перш за все в Європі, а також у США.

Піонерами раннього органічного руху були фермери, мотивовані прагненням вирішити багаторічні проблеми сільського господарства: ерозія, виснаження ґрунту, виродження сортів сільськогосподарських культур, низькоякісне продовольство та корми для тварин, сільська бідність. Вони сформували цілісне уявлення про те, що здоров'я нації, побудоване на сільському господарстві, залежить від тривалої життєздатності ґрунту. Вважалося, що здоров'я та життєздатність ґрунту втілюються у "гумусі". Виникла стратегія управління ґрунтами, названа "гумусовим землеробством" або "гумусовим фермерством" ("humus farming"), яка використовувала традиційні методи ведення сільського господарства, які не лише зберігали, але і відновлювали ґрунт. Ці практики, що виникли переважно зі сталих європейських та азійських моделей, передбачали управління залишками врожаю, застосування гною тварин, компостування, сівозміну, а також додавання вапна та інших природних порід для регулювання рН та мінералізації [31, с. 2]. "Гумусове землеробство" було свідомим, добре обґрунтованим підходом до ведення сільського господарства та управління ґрунтами.

Термін "гумусне землеробство" поступово перестав використовуватися у 1940-х роках, коли термін "органічне" став більш популярним. Перше використання терміну "органічне землеробство" для опису цієї форми сільськогосподарського виробництва було у книзі "Погляд на землю", лорда Нортборна, опублікованій у 1940 р. Нортборн використовував цей термін для характеристики ферм, які використовують "гумусові методи землеробства, що сприяють підвищенню потоків поживних речовин та енергії в біологічній

організми" [31, с. 4]. Отже, слово "органічне" використовувалося для опису процесу та функціонування системи землеробства – не хімічну природу використовуваних добрив [31, с. 4].

Починаючи із 1940-х років органічні піонери активно розвивали органічний рух – популяризували ідею, обмінювалися досвідом, друкували наукові та практичні посібники з органічного виробництва і, нарешті, у 1972 р. створили Міжнародну Федерацію органічного сільськогосподарського руху – IFOAM (з 2015 р. – IFOAM – Organics International), яка поставила собі за мету якомога ширше впровадження екологічних, соціальних та економічно обґрунтованих систем на основі принципів органічного землеробства. При чому, на той час термін "organic farming" все менше характеризував основну концепцію та масштаби розвитку органічного руху, тому більшої популярності набула дефініція "organic agriculture" ("органічне сільське господарство" або "органічне сільськогосподарське виробництво").

Визначення "органічного сільськогосподарського виробництва" IFOAM використовувалося багатьма науковцями та практиками для формування науково-теоретичної бази та правового обґрунтування розвитку органічної сфери багатьох країн Європи та світу. Наразі IFOAM визначає термін "органічне сільське господарство" наступним чином: "Це система виробництва, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Вона спирається на екологічні процеси, біорізноманіття та цикли, адаптовані до місцевих умов, а не на використання ресурсів з несприятливими наслідками. Органічне сільське господарство поєднує традиції, інновації та науку в інтересах навколишнього середовища та сприяє справедливим відносинам і кращій якості життя для всіх учасників" [29].

Понятійний апарат сформований представниками органічного руху та членами IFOAM значною мірою допоміг обґрунтувати основні дефініції першого законодавства про органічне сільське господарство, яке було прийнято у деяких країнах Європи у 1980-х роках. У Данії, на прохання представників органічного руху, уряд встановив як стандарти (так звані технічні регламенти), так і програму сертифікації, починаючи з 1987 р. У той час Франція та Іспанія також почали формувати власне органічне

законодавство. І нарешті у 1991 р., у контексті реформи аграрної політики ЄС, було прийнято Положення ЄЕС 2092/91 про органічне сільське господарство, в якому були закріплені основні поняття та визначення для країн Євросоюзу. Термінологія органічного законодавства в ЄС продовжує розвиватися і по сьогоднішній день.

Становлення та розвиток міждержавного регулювання органічного сільського господарства поклала Організація Об'єднаних Націй в особі Організації із сільського господарства та продовольства (FAO), а також Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO), створивши в 1963 р. Комісію під назвою Кодекс Аліментаріус (лат. Codex Alimentarius – звід законів щодо продуктів харчування), яка розробляла вимоги до конкретних видів харчової продукції згідно з установчими та програмними документами названих вище міжнародних організацій. У 1999 році Комісія затвердила Вимоги щодо виробництва, переробки, маркування та реалізації органічної сільськогосподарської продукції [26]. Згідно з Кодексом Аліментаріус: "Органічне сільське господарство є цілісною системою управління виробництвом, яка підтримує у відповідному стані агроекосистему, включаючи біологічну різноманітність, біологічні цикли та біологічну активність ґрунту". Це система спирається на "практику управління, а не на використання зовнішніх сільськогосподарських ресурсів, беручи до уваги, що конкретні регіональні умови потребують власних, адаптованих до свого регіону, систем. Усе це супроводжується застосуванням, де це можливо, агрономічних, біологічних і механічних методів, на противагу використанню синтетичних матеріалів, щоб забезпечити функціонування усередині системи" [28].

Одним із важливих завдань на шляху до становлення та розвитку органічної сфери у будь-якій державі є формування та закріплення системи дефініцій щодо органіку на законодавчому рівні, тому важливим етапом дослідження вважаємо аналіз визначень органічного сільського господарства у законодавстві різних країн Європи та світу.

У таблиці 1 наведено порівняння основних трактувань понять щодо органічного сільського господарства, які закріплені на законодавчому рівні в Україні та інших розвинених та пострадянських країнах.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика дефініцій щодо органічного виробництва в Україні та інших країнах світу

Дата	Країна	Визначення
1	2	3
19.07.2010 р.	Україна (Проект Закону "Про органічне виробництво" № 7003)	Органічне виробництво – діяльність операторів, що застосовують принципи, Правила та методи органічного виробництва на всіх етапах його виробництва, які дозволяють виготовляти натуральні продукти з оздоровчими властивостями; а також зберігати та відновлювати природні ресурси у процесі виробничої діяльності [23].
03.09.2013 р.	Україна (Закон України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" № 425-VII)	Виробництво органічної продукції (сировини) – виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів [21].
19.04.2018 р.	Україна (Проект Закону "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" № 5448)	Органічне виробництво – сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво, підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що здійснюється із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, з метою реалізації такої продукції [22].
28.06.2007 р.	Європейський Союз (Постанови Ради (ЄС) № 834/2007)	Органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [8].
Квітень 1995 р.	США (Національна рада з органічних стандартів USDA)	Органічне сільське господарство – це система екологічного менеджменту сільськогосподарського виробництва, яка підтримує та поліпшує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів. Вона базується на мінімальному використанні неприродних (штучних) сировини й матеріалів та агротехнічних прийомів, що відроджують, підтримують та поліпшують екологічну збалансованість [34].
Червень 2011 р.	Канада (National Standard of Canada CAN/CGSB-32.310-2015)	Органічне виробництво – спосіб сільськогосподарського виробництва відповідно до цього стандарту [33].

Продовження таблиці 1

1	2	3
1992 р.	Австралія (<i>Australian Certified Organic Standard</i>)	Органічне виробництво – виробничі практики, які відповідають цьому стандарту виробництва [27].
Травень 2001 р.	Індія (<i>National programme for organic production</i>)	Органічне сільське господарство – це система ведення та управління господарством для створення екосистеми, яка може забезпечити стійку продуктивність без використання штучних матеріалів, таких як хімічні добрива та пестициди [32].
01.12.2004 р.	Туреччина (<i>Organic Farming Law No: 5262</i>)	Органічна сільськогосподарська діяльність – виробництво або вирощування органічних продуктів або матеріалів шляхом використання ґрунту, води, рослин, тварин та природних ресурсів; збір продуктів з природних територій; і всі інші види діяльності та процеси, що відбуваються до того моменту, коли продукти та матеріали надходять до споживача, включаючи збирання, забій, обробку, переробку, пакування, консервацію, зберігання, маркування, транспортування, маркетинг, імпорт та експорт [36].
22.11.1997 р.	Швейцарія (<i>Organic Farming Ordinance No: 910.18</i>)	Органічне сільське господарство – виробництво, яке здійснюється відповідно до принципів органічного землеробства, зазначених у статті 3 та вимоги до органічного землеробства відповідно до розділу 2 "Вимоги до органічного виробництва" [35].
27.10.2005 р.	Японія (<i>Japanese Agricultural Standard for Organic Plants No. 1605</i>)	Органічне рослинництво – вирощування органічних рослин на полях за допомогою таких методів, які максимально зменшують навантаження на навколишнє середовище, уникаючи використання хімічних синтетичних добрив та речовин для боротьби з рослинними шкідниками та хворобами, підтримуючи природну родючість ґрунтів з метою її природнього відтворення [30].
30.11.2017 р.	Беларусь (<i>Проект Закону Республіки Беларусь "Про виробництво та обіг органічної продукції"</i>)	Виробництво органічної продукції – процес виробництва, у тому числі переробки, продуктів тваринного та рослинного походження, призначених для споживання людиною в їжу, використання в якості корму для тварин, насіння, з дотриманням вимог до процесів виробництва органічних продуктів, встановлених цим Законом, технічними нормативними правовими актами, міжнародними договорами Республіки Беларусь, а також міжнародно-правовими актами, що становлять право Євразійського економічного союзу [15].
24.01.2018 р.	Російська Федерація (<i>Проект Федерального Закону "Про виробництво органічної продукції" № 372830-7</i>)	Виробництво органічної продукції – органічне виробництво, що включає в себе сукупність видів економічної діяльності з виробництва органічної продукції, результатом якої вона є. Органічна продукція – продукція рослинного, тваринного, мікробного походження, а також аквакультури в натуральному, обробленому або переробленому вигляді, що вживається людиною в їжу, яка використовується як корм для тварин, посадковий та посівний матеріал, вироблена відповідно до принципів виробництва органічної продукції [17].

1	2	3
27.11.2015 р.	Казахстан (Закон Республіки Казахстан "Про виробництво органічної продукції" № 423-V)	Виробництво органічної продукції – сукупність видів діяльності, відповідних методів і прийомів, передбачених законодавством Республіки Казахстан в галузі виробництва органічної продукції, результатом якої є органічна продукція [16].
09.06.2005 р.	Молдова (Закон Республіки Молдова "Про екологічне сільськогосподарське виробництво" № 115-XVI)	Екологічне сільськогосподарське виробництво – отримання, зберігання, переробка сільськогосподарської продовольчої продукції без застосування хіміко-синтетичних речовин відповідно до вимог екологічного виробництва, встановлених цим законом, з дотриманням національних і міжнародних стандартів у цій галузі, сертифікованої в установленому порядку [20].
13.06.2008 р.	Азербайджан (Закон Азербайджанської Республіки "Про екологічно чисте сільське господарство" № 650-IIIQ)	Екологічно чисте сільське господарство – вирощування сільськогосподарських рослин і розведення сільськогосподарських тварин без застосування хіміко-синтетичних (штучних) речовин, а також виробництво, переробка, оборот і сертифікація екологічно чистих сільськогосподарських і продовольчих товарів [19].
Березень 2013 р.	Киргизстан (Проект Закону Киргизької Республіки "Про органічне сільськогосподарське виробництво в Киргизькій Республіці")	Органічне сільськогосподарське виробництво – отримання, зберігання, переробка сільськогосподарської продовольчої продукції без застосування хіміко-синтетичних речовин відповідно до вимог екологічного виробництва, встановлених цим Законом, з дотриманням національних і міжнародних стандартів в цій галузі, сертифікованої в установленому порядку [18].

Джерело: систематизовано автором на основі [8; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 27; 30; 32; 33; 34; 35; 36].

Зауважимо, що в Директиві ЄС 834/2007 від 27 червня 2007 р., яка регулює правила органічного агровиробництва та маркування органічної продукції і продуктів харчування, було враховано національні традиції й мовні особливості, що зумовило офіційне закріплення еквівалентність трьох термінів – "органічний", "екологічний", "біологічний", та їх відповідних скорочень – "еко-" та "біо-" тощо в усіх офіційних документах Європейського Союзу стосовно органічного сільського господарства [8, с. 44].

З огляду на вищенаведене зауважимо, що аналіз визначень лише у нормативних документах, на нашу думку, не дає повної картини диференціації поглядів на це досить складне поняття. Тому, вважаємо за необхідне навести та проаналізувати назку наукових поглядів на дану дефініцію як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Так вітчизняний вчений Т. О. Чайка визначає органічне сільськогосподарське виробництво як

"цілісну багатофункціональну модель господарювання та виробництва органічної продукції, яка забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої соціо-економіко-екологічної системи протягом визначеного проміжку часу з метою об'єднання економічного зростання та підвищення життєвого рівня з одночасним поліпшенням стану навколишнього середовища" [23, с. 15]. Вважаємо науковий погляд даного вченого на дефініцію досить обґрунтованим і доцільним, але дещо ускладненим спробою виразити одне і те саме різними словами, оскільки вважаємо частину визначення "...збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої соціо-економіко-екологічної системи..." рівнозначній іншій частині: "...з метою об'єднання економічного зростання та підвищення життєвого рівня з одночасним поліпшенням стану навколишнього середовища". Незрозумілим є також який

"проміжок часу" має на увазі автор і чи доцільно тут говорити про час.

Інший науковець В. І. Артиш визначає сутність органічного сільського господарства через систему його завдань, зокрема: охорона довкілля; попередження деградаційних процесів у ґрунті, які мають місце за інтенсивного ведення сільського господарства; поліпшення стану здоров'я населення у результаті вживання екологічно чистої продукції [2, с. 243]. Але, вважаємо такий підхід вузьким та таким, що не розкриває повною мірою комплексності даного поняття.

Н. В. Бородачова зазначає, що при виробництві органічної продукції має забезпечуватися дотримання екологічних вимог протягом усього агропродовольчого ланцюга "виробництво – переробка – реалізація" [5, с. 59]. Вважаємо погляд науковця досить обмеженим лише екологічним аспектом.

Погляд Н. М. Головченко також заслуговує на увагу, яка визначає поняття "органічне сільське господарство" в аспекті реалізації основних засад багатофункціонального сільського господарства, що дає змогу врахувати не лише технологічні та управлінські обмеження у виробництві сільськогосподарської продукції, а й передбачити формування системи безпеки продовольства на підставі екологічно та економічно виправданого і соціально справедливого впливу на живу природу для гарантування якості життя прийдешніх поколінь [7].

В. І. Вовк інтерпретує досліджуване поняття через визначення сталого розвитку, що не відображає достатньою мірою самої концепції органічного виробництва. Він розглядає органічне сільське господарство як практичну реалізацію загальної концепції сталого розвитку в агровиробничій сфері, задовольняючи потреби сьогодення, не ставлячи при цьому під загрозу потреби майбутніх поколінь [6, с. 3].

Ю. С. Бережна також робить акцент на сталості, вважаючи, що у широкому контексті, органічне сільське господарство – це практична реалізація у сфері аграрного виробництва загальної концепції "сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку", що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [3, с. 39-40].

Інші вчені досить доречно стверджують, що "органічне сільське господарство, за своєю суттю, можна визначити як цілісну систему управління агроекосистемами, що включає оцінку потенційних екологічних і соціальних ризиків та встановлює порядок взаємовідносин економічних суб'єктів у процесі виробництва органічної сільськогосподарської продукції. При цьому, концепція органічного сільського господарства полягає в тому, щоб якомога точніше повторити "виробництво" у природних агроекосистемах, спираючись на екологічні процеси, біорізноманіття та, адаптовано до економічних умов, поєднати в собі традиції, інновації та досягнення науки на благо навколишнього природного середовища та поліпшення якості життя всіх учасників" [25, с. 16].

Науковець О. Т. Дудар розуміє органічне агровиробництво "не як готовий і сформований метод, а значно ширше – як перспективний шлях розвитку сільського господарства". Він розглядає органічне агровиробництво як "складну екологічно збалансовану систему органічного сільськогосподарського виробництва, ключовими завданнями якої є ефективне виробництво натуральної продукції, що має біологічно цінні якості й оздоровчі властивості для забезпечення повноцінного харчування людей і виключає будь-які ризики для здоров'я, сприяє збереженню навколишнього природного середовища" [9, с. 122].

На думку Н. Я. Кутаренко, "органічне агровиробництво – це цілісна система процесу виробництва сільськогосподарської продукції, яка базується на низці обмежень щодо застосування хімічних добрив, пестицидів, ГМО, різних харчових добавок тощо, надаючи перевагу у впровадженні ресурсощадливих технологій з метою забезпечення населення достатнім обсягом якісних, безпечних продуктів харчування при мінімально негативному впливі на довкілля із збереженням якості ґрунтів, біорізноманіття та екосистем для досягнення сталості в аграрному секторі, враховуючи потреби майбутніх поколінь" [13, с. 396]. Вважаємо, це поняття досить неточним, оскільки застосування хімічних добрив, пестицидів та ГМО не обмежено при органічному виробництві, як стверджує автор, а заборонено.

Зарубіжний дослідник, Р. Ф. Кантемиров вважає, що під органічним сільським

господарством слід розуміти один з напрямків сільського господарства, який являє собою сертифіковані відповідною організацією способи (методи) ведення сільськогосподарського виробництва, при яких не використовуються ГМО (генетично-модифіковані організми), синтетичні хімічні добрива й засоби захисту, а всі процеси виробництва забезпечують замкнутий цикл, за якого досягається природо- і ресурсозберігаючий ефект [10, с. 9].

А. Н. Лук'янова визначає органічне сільське господарство, з точки зору лише агрохімічного захисту рослин, а саме як метод ведення сільськогосподарського виробництва, за якого захист рослин здійснюється переважно препаратами натурального походження, з використанням органічних добрив. При цьому, забороняється застосування отрутохімікатів для боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин. У тваринництві не дозволяється застосовувати стимулятори росту, гормони й антибіотики. Для лікування тварин використовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати [14, с. 24].

Науковець Н. А. Берлач зазначає, що "органічне сільське господарство – це сертифікована система ведення аграрного виробництва, яка використовує енерго- та ресурсоощадливі технології і базується на мінімальному використанні механічного обробітку ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів та має на меті забезпечення суспільства здоровими та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану навколишнього природного середовища" [4, с. 20]. Вважаємо за необхідне зауважити, що дуже спірною виглядає частина щодо "...мінімального використання механічного обробітку ґрунту та синтетичних речовин...", адже синтетичні речовини в органічному виробництві заборонені.

Як стверджують вчені на чолі із Н. І. Кос'янчуком, органічне сільське господарство, за своєю суттю, є багатофункціональною агроекологічною моделлю виробництва, яка базується на ретельному менеджменті (плануванні й управлінні) агроecosystem. Воно дає змогу в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в галузі сільського господарства [12, с. 77].

Досить точно, на нашу думку, визначення дає М. І. Кобець. Він розглядає органічне сільське господарство як систему сільськогосподарського менеджменту агроecosystem, що ґрунтується на максимальному використанні біологічних факторів підвищення родючості ґрунтів, агротехнологічних та інших заходів, які забезпечують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції і сировини [11, с. 8].

Таким чином, розглянувши низку нормативно-правових визначень органічного сільського господарства у різних країнах світу та в Україні, а також проаналізувавши наукові визначення вітчизняних та зарубіжних вчених, можна прийти до висновку, що універсального та всеохоплюючого визначення даного поняття не існує. Повноцінне розуміння зазначеного явища залежить від великої кількості факторів, як то умови господарювання, географічне положення країни, рівень розвитку сільськогосподарської галузі та національної економіки загалом тощо.

Але, поряд із тим, вважаємо за доцільне навести авторське бачення змісту досліджуваного поняття, яке, на нашу думку, найбільш повно розкриває його сутність.

Отже, органічне сільське господарство – це збалансована система виробництва аграрної продукції, що здійснюється сертифікованими суб'єктами господарювання з максимальним застосуванням біологічних факторів підвищення агротехнологічної продуктивності, що забезпечують екологічно, соціально та економічно ефективно і прозоре виробництво сільськогосподарської продукції з метою задоволення потреб ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, органічне сільське господарство є досить складним та багатовимірним поняттям, вивчення і конкретизація якого відбувається вже протягом багатьох десятиліть. Об'єктивна необхідність більш точного визначення даного поняття обумовлена потребою більш чіткого розуміння його сутності представниками громадськості та законодавчо-правової сфери, оскільки від цього залежить як рівень обізнаності суспільства про якісні переваги органіку, так і ефективність правового регулювання органічної сфери у країні.

Отже, спираючись на лінгвістичний, змістовний, нормативно-правовий, науково-теоретичний аналіз, можемо констатувати, що органічне сільське господарство – це напрям енерго- та ресурсоощадливого виробництва, орієнтований на забезпечення суспільства якісним та безпечним продовольством, збереження навколишнього середовища та покращення біорізноманіття, розвиток сільських територій та громад для сталого розвитку національної економіки та країни у цілому.

References

1. Artysh, V. I. (2009). Orhanizatsiino-ekonomichni peredumovy formuvannya rynku ekolohichno chystoi produktsii v Ukraini [Organizational-economic prerequisites for the formation of environmentally friendly products market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 2, 117–120 [in Ukrainian].

2. Artysh, V. I. (2006). Upravlincki aspekty rozvytku vyrobnytstva ekolohichno chystoi produktsii v cilckomu hospodarctvi Ukrainy [Management aspects development of Ukraine agriculture ecologically clean production]. *Naukovyi vicnyk Natsionalnoho ahrarnoho univercytetu*, 102, 242–247 [in Ukrainian].

3. Berezna, U. S. (2010). Sutnist staloho rozvytku silskoho hospodarstva [The essence of agriculture sustainable development]. *Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Ser. Ekonomika i upravleniye*, 23 (62), 35–41 [in Ukrainian].

4. Berlach, N. A. (2010). Rozvytok orhanichnoho napriamu u silskomu hospodarstvi Ukrainy (administratyvno-pravovi osnovy) [Organic direction development in agriculture of Ukraine (administrative and legal bases)] (Avtoreferat dysertatsii doktora yurydychnykh nauk). National academy of internal prospects of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

5. Borodachova, N. V. (2004). Popyt i propozycja na rynku organichnykh produktiv [Demand and supply on the organic market]. *Agroperspektyva*, 9, 59–61 [in Ukrainian].

6. Vovk, V. I. (2004). Sertyfikatsiia orhanichnoho silskoho hospodarstva v Ukraini: suchasnyi stan, perspektyvy, stratehiia na maibutnie [Certification of organic agriculture in Ukraine: current state, prospects, strategy and future]. *Orhanichni produkty kharchuvannya. Suchasni tendentsii*

vyrobnytstva i marketynhu: mizhnarodnyi seminar (pp. 3–6). Lviv [in Ukrainian].

7. Golovchenko, N. M. (2009). Rol orhanichnoho silskoho hospodarstva u pidvyshchenni dobrobutu silskoho naselennia v Zhytomyrskii oblasti [The role of organic agriculture in improving the rural population welfare in Zhytomyr region]. *Agrosvit*, 21, 41–45 [in Ukrainian].

8. Milovanov, E., Melnyk, S., Demydova, O., Zhyllkina, V., Kolesnyk, I., Konjashyn, A., Nishheta, V. & Tkachuk, V. (Eds). (2008). Dovidnyk standartiv YeS shchodo rehuliuвання orhanichnoho vyrobnytstva ta markuvannya orhanichnykh produktiv [Directory of EU standards for the organic production and labeling of organic products regulation]. Lviv: Piramida [in Ukrainian].

9. Dudar, O. T. (2012). Rozvytok orhanichnoho ahrovyrobnytstva v Ukraini [Development of organic agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, 121–126 [in Ukrainian].

10. Kantemyrov, R. F. (2007). Organizatsionno-ekonomicheskyye aspekty proizvodstva ekolohicheskoy selskokhozyaystvennoy produktsii v mire [Organizational-economic aspects of ecological agricultural production in the world] (Avtoreferat dissertatsii kandidata ekonomicheskikh nauk). Moscow [in Russian].

11. Kobec, M. I. (2004). Organichne zemlerobstvo v konteksti staloho rozvytku. Dosvid vykorystannja tehnologij organichnoho zemlerobstva v Ukraini [Organic agriculture in the sustainable development context. Organic farming experience technologies using in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Kosianchuk, N. I., Tjutjun A. I. & Janenko, U. M. (2014). Rozvytok ekolohichno bezpechnogo vedennja tvarynnyctva v Ukraini [Ecologically safe livestock farming development in Ukraine]. *Veterynarna bjutehnologija*, 24, 75–78 [in Ukrainian].

13. Kutarenko, N. Ya. (2014). Problema ponjatijno-zmistovogo traktuvannya sutnosti organichnoho ahrovyrobnytstva [The problem of conceptual and content interpretation of the organic agricultural production essence]. *Naukovyj visnyk Bukovynskogo derzhavnogo finansovo-ekonomichnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 27, 391–397 [in Ukrainian].

14. Lukianova, A. N. (2003). Ekolohicheskoye selskoye khozyaystvo: aktualnyye problemi razvitiya [Ecological agriculture: actual problems of development]. *Analytycheskyj vestnyk Soveta Federacyj FS RF*, 21, 21–25 [in Russian].

15. O proyzvodstve y obrashhenyy organycheskoj produkcyi [Production and circulation of organic products] : proekt Zakona Respublyky Belarus (2017). Retrieved from <http://pravo.by/document/?guid=3941&p0=2017081001> [in Russian].
16. O proyzvodstve organycheskoj produkcyi [Production of organic products] : Zakon Respublyky Kazahstan. № 423-V (2015). Retrieved from https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=37002307 [in Russian].
17. O proyzvodstve organycheskoj produkcyi [Production of organic products] : proekt Federalnogo Zakona. №372830-7 (2018). Retrieved from <https://soz.bio/baza-znaniy/zakony/> [in Russian].
18. Ob organicheskom selskokhozyaystvennom proizvodstve v Kyrgyzskoy Respublike: [Organic Agricultural Production in the Kyrgyz Republic] : proyekt Zakona Kyrgyzskoy Respubliki. Retrieved from <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/94214> [in Russian].
19. Ob ekologicheskii chistom selskom khozyaystve [Environmentally friendly agriculture] : Zakon Azerbajdzhanskoj Respublyky № 650 (2008). Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30619504#pos=1;-187 [in Russian].
20. Ob ekologicheskom selskokhozyaystvennom proizvodstve [Ecological agricultural production] : Zakon Respublyky Moldova № 115 (2005). Retrieved from <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=338801> [in Russian].
21. Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii ta syrovyny [Production and circulation of organic agricultural products and raw materials]. № 425 (2013). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/425-18> [in Ukrainian].
22. Pro osnovni pryntsyipy ta vymohy do orhanichnoho vyrobnytstva, obihu ta markuvannia orhanichnoi produktsii [The main principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products] : proekt Zakonu Ukrainy № 5448 (2016). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 [in Ukrainian].
23. Pro organichne vyrobnytstvo [Organic production] : proekt Zakonu Ukrainy № 7003 (2010). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7003&skl=7 [in Ukrainian].
24. Chajka, T. O. (Ed). (2013). Rozvytok vyrobnytstva orhanichnoi produktsii v ahhranomu sektori ekonomiky Ukrainy [Organic production development in the agricultural sector of the Ukraine economy]. Doneck: Noulidzh [in Ukrainian].
25. Shkuratov, O. I., Chudovska, V. A. & Vdovychenko, A. V. (2015). Orhanichne silske hospodarstvo: ekolohe-ekonomichni imperatyvy rozvytku [Organic agriculture: ecological-economic development imperatives]. Kyiv: DIA [in Ukrainian].
26. Shubravska, O. (2008). Rynok orhanichnoi produktsii ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [The organic products market and prospects of its development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, 53–61 [in Ukrainian].
27. Australian Certified Organic Standard: The Requirements for Organic Certification of 23.08.2017 Ver. 1. Retrieved from http://austorganic.com/wp-content/uploads/2017/08/ACOS_2017_V1.pdf.
28. Codex Alimentarius (1999). Guidelines for the Production, Processing, Labelling and Marketing of Organically Produced Foods (GL-32). Retrieved from http://www.fao.org/input/download/standards/360/sxg_032e.pdf.
29. Definition of Organic Agriculture: International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). Retrieved from <https://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/definition-organic-agriculture>.
30. Japanese Agricultural Standard for Organic Plants: Notification of the Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries of 27.10.2005 No. 1605. Retrieved from http://www.maff.go.jp/e/jas/specific/pdf/833_2012-3.pdf.
31. Kuepper, G. A (2010). Brief Overview of the History and Philosophy of Organic Agriculture. Kerr Senter for Sustainable Agriculture.
32. National programme for organic production of India. Retrieved from http://www.apeda.gov.in/apedawebsite/organic/organic_contents/english_organic_sept05.pdf.
33. National Standard of Canada CAN/CGSB-32.310-2015: Organic Production Systems General principles and management standard Canadian General Standards Board. Retrieved from https://www.cog.ca/uploads/GeneralPrinciplesandManagementStandards_2015.pdf.
34. National Organic Standard Board Recommendations (National Organic Program USDA). Retrieved from

<https://www.nal.usda.gov/afsis/organic-production/organic-food-information-assess-tools>.

35. Ordinance on Organic Farming and the Labelling of Organically Produced Products and Foodstuffs of 22 September 1997 (Status as of 1 January 2018) No: 910.18. Retrieved from <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19970385/index.html>.

36. Turkish Organic Farming Law of 03.12.2004 No. 5262. Retrieved from <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/tur90386E.pdf>.

MODERN APPROACHES TO THE DEFINITION OF ORGANIC AGRICULTURE

E. V. Milovanov

e-mail: ofu@organic.com.ua

Organic Federation of Ukraine

Kyiv, Obolonskaya Str., 4, office 1, 04071, Ukraine

In the article it is substantiated that the scientific opinion plays the important role in the understanding of the essence and advantages of organic over conventional products. It has been engaged in the substantiation of definitions and concepts related to organic agriculture in order to avoid misconceptions and clear conceptual apparatus formation for many years. A retrospective analysis of the "organic agriculture" concept in the world science and practice was conducted. It is noted that the conceptual apparatus formed by representatives of International organic movement has greatly helped to substantiate the main definitions of the first legislation on organic agriculture in European countries. The modern approaches to the interpretation of the concept under the study by the international organic community as the preconditions of the world organic movement development are determined. A comparative analysis of the organic agriculture definition in domestic and foreign legislations was conducted to clarify and specify Ukrainian organic legislation. The domestic approaches to the research definition interpretation for the author's approach are analyzed. It is proved that organic agriculture is rather complex and multidimensional concept, the study and specification of which has been taking place for many decades. The objective need for more precise definition of this concept due to the need for more clear understanding of its essence by representatives of the public and legislative sphere, since it depends on the public awareness level about the qualitative advantages of organic, as well as the effectiveness of the organic sphere legal regulation

in the country. The actual vision of the organic agriculture essence as a balanced system of production of agricultural products, which is carried out by certified economic entities with the maximum application of biological factors for improving agrotechnological productivity that provides ecologically, socially and economically efficient and transparent production of agricultural products in order to meet the needs of the growing market, has been formed.

Keywords: *organic agriculture, agrarian sphere, terminology, legislation, modern approaches, agricultural production.*

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Е. В. Милованов

e-mail: ofu@organic.com.ua

Федерация органического движения Украины
м. Киев, ул. Оболонская, 4, оф. 1, 04071, Украина

Обосновано, что важное место в вопросе понимания сущности и преимуществ органика над конвенционной продукцией занимает научная мысль, которая в течение уже многих лет занимается обоснованием определений и понятий, связанных с органическим сельским хозяйством во избежание разного рода ошибочных трактовок и формирования четкого понятийного аппарата. Проведен ретроспективный анализ становления понятия "органическое сельское хозяйство" в мировой науке и практике. Отмечено, что понятийный аппарат, сформированный представителями международного органического движения, в большой степени помог обосновать основные дефиниции первого законодательства об органическом сельском хозяйстве в странах Европы. Определены современные подходы к трактовке исследуемого понятия международным органической сообществом как предпосылки развития мирового органического движения. Осуществлен сравнительный анализ определения органического сельского хозяйства в отечественном и зарубежном законодательстве с целью уточнения и конкретизации украинского органического законодательства. Проанализированы отечественные подходы к трактовке исследуемой дефиниции для формирования авторского подхода. Доказано, что

органическое сельское хозяйство является достаточно сложным и многомерным понятием, изучение и конкретизация которого происходит уже в течение многих десятилетий. Объективная необходимость более точного определения данного понятия обусловлена потребностью более четкого понимания его сущности представителями общественности и законодательно-правовой сферы, поскольку от этого зависит как уровень осведомленности общества о качественных преимуществах органика так и эффективность правового регулирования органической сферы в стране. Сформировано свое видение сущности органического сельского хозяйства как сбалансированной системы производства аграрной продукции, которая осуществляется сертифицированными субъектами

хозяйствования с максимальным применением биологических факторов повышения агротехнологической производительности, обеспечивающих экологически, социально и экономически эффективное и прозрачное производство сельскохозяйственной продукции с целью удовлетворения все возрастающих потребностей рынка.

Ключевые слова: *органическое сельское хозяйство, аграрная сфера, терминология, законодательство, современные подходы, агропроизводство.*